

Zinner János, az angol alkotmány első hazai ismertetője

(A *Dissertatio statistica de potestate exsequente Regis Angliae szerzőségéről*)

A fölvilágosult abszolutizmus tollforgató híveinek a magyar rendi alkotmányos fejlődést illető tendenciózus bírálataira válaszképpen a rendi reform fölvilágosult hívei a magyar alkotmányt olyan szerves fejlődés eredményeképpen kialakult gépezetként mutatták be, amely — Montesquieu méltánylását is kiérdemelve — képes arra, hogy a fejedelmi önkényt egészséges korlátok közé szorítsa.¹ Néhány közismert, de külsődleges egybeesés alapján mind az apológia, mind a változtatás szándéka elvezethetett és el is vezetett az angol és a magyar alkotmány illuzórikus összehasonlításához. A legismertebb és legjellegzetesebb példa erre Aranka Györgynek az 1790-es év nemesi-nemzeti fölbuzdulásában született, különben név nélkül megjelent röpirata.² Az ötlet hosszú életűnek bizonyult, a XIX. században ismételtén fölbukkan hazai, és a magyar alkotmány iránt érdeklődő külföldi írók körében egyaránt.³

Aranka művét — többek között — az ugyane tárgyban, de először latin nyelven megjelent, kevesebbet idézett, bár szintén közismert röpirat, a *Conspectus regiminis formae regnorum Angliae et Hungariae* (1790) ihlette. A *Conspectus*-szal egy füzetben, két különböző kiadásban azonban egy másik értekezés is olvasható *Dissertatio statistica de potestate exsequente Regis Angliae* címmel. Ennek az írásnak sorsa, elhelyezése sajátos módon mind a filológiai irodalomban, mind az eszmetörténeti kísérletekben összemosódott a *Conspectus*-szal és az angol—magyar jogfejlődés párhuzamának gondolatával. Pedig a *Dissertatio* még utalást sem tesz a magyar viszonyokra. A gazdasági-társadalmi fejlődésben előttünk járó Angliát, ha némiképp burkoltan is, követendő példaként mutatja be, s mint ilyen, más gondolatsorba illik.⁴

¹ Összefoglalóan: KOSÁRY Domokos: *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon*, Akadémiai, 1980. 593—599. lap.

² *Anglus és magyar igazgatásnak egyben-vetése*, Kolozsvár, 1790. SZRÓGH Sámuel fordításában németül is: *Vergleichung zwischen Engellands und Ungarns Regierungsform*, 1791.

³ Csupán két önkényesen kiragadott példa: SMITH, Joshua Tolumin: *Parallels between the Constitutions of England and Hungary*, London, 1849; SAYOUS, Édouard: *Histoire des Hongrois et leur littérature politique de 1790 à 1815*. Paris, 1872. Utóbbi idézi CONCHA Győző: *Az angolos irány politikai irodalmunkban a múlt század végén*. Erdélyi Múzeum 1880. 2. sz. 33. lap.

⁴ Az angol—magyar eszmei-művelődési kapcsolatoknak a gyökerei sokkal mélyebbre nyúlnak, mint az ezek mellékes szálaként később megjelenő jog- és alkotmányhasonlításé. Történetének korai szakaszát először összefoglalta: FEST Sándor: *Angol irodalmi hatások hazánkban Széchenyi István fellépéséig*. Értekezések a Nyelv- és Széptudományok Köréből 23. Bp. 1917. Nemcsak a puritanizmus magyar percepciója tartalmaz a vallásos jelleggen túlmutató progresszív gondolati elemeket (vö. pl. TURÓCZI-TROSTLER József: *A magyar felvilágosodás előtörténetéhez*. In: *Magyar irodalom — világirodalom*, Akadémiai, 1961. I. 336—362. lap), hanem azt időben megelőzve a késői humanisták, pl. Budai

A röpiratoknak két együttes kiadását ismerjük. Az első Kassán jelent meg, az Ellinger nyomdában, hely és nyomda megjelölése nélkül, negyedréti alakban. Itt elől találjuk a *Conspectust* I-től VIII-ig római számokkal paginálva, ezt követi a *Dissertatio*, saját címlappal, arab számokkal paginálva 1-től 31-ig. Nem sokkal később Pesten Trattnernél újra napvilágot láttak (ismét hely és nyomda föltüntetése nélkül), nyolcadréti alakban, de most a *Dissertatio*-t találjuk elől, s ezt követi a *Conspectus* új címlap nélkül, s a pagina folyamatos.⁵

Hosszú időn át mind a *Conspectus*, mind a *Dissertatio* szerzőjének Barits Adalbertet, a pesti egyetemen az állam- és jogtörténet, valamint a statisztika tanárát tartották. Így írja Ballagi Géza⁶ (1888), így Petrik (1888) és így tudja Szinnyei nagy életrajzgyűjteménye is (1891).⁷ Az adat forrása minden bizonytalansággal a Széchényi Könyvtár katalógusa, a hova a röpiratokat a Széchényi Ferenc — pesti kiadású — példányán olvasható kézírásos megjegyzés (Barits Adalbert, prof. jud.) nyomán sorolták be, nyilván futó tartalmi elemzés után. A röpiratok ugyanis többé-kevésbé beilleszthetők Barits életművébe, megjelent munkái és egyetemi előadásainak kézíratos lejegyzése alapján, mely utóbbit éppen a Széchényi Könyvtár kézírattára őrzi.⁸

A Barits Adalbert szerzőségét forrásadatok alapján elvitató Harsányi István és Kósa János⁹ joggal mutatnak rá arra, hogy az egykorú vagy közel egykorú tudós írók, Horányi Elek,¹⁰ Katona István,¹¹ Fejér György¹² Barits szerzőségéről semmit sem tudnak, és nem jelzi azt Horvát István könyvpéldánya sem. Tegyük hozzá, hogy szerző megjelölése nélkül veszi föl a röpiratokat Széchényi Ferenc gróf könyvtárának katalógusa is.¹³

Kazinczy kézíratos katalógusából¹⁴ először Harsányi István közölte, hogy ott a *Dissertatio* szerzőjeként Török Lajos gróf, Kazinczy hivatali főnöke, később

---

Parmenius István idealizált képe is az Erzsébet-kori Angliáról. (Újabbán: QUINN, David B. — CHESIRE, Neil M.: *The New Found Land of Parmenius*, University of Toronto Press, 1972., ill. KLANICZAY Tibor: *Jegyzetek Budai Parmenius Istvánról*. In: Hagymányok ébresztése. Szépirodalmi, 1976. 225—241. l.) A fölvilágosodás tanult hívei akár Göttingában, akár Bécsben végezték az egyetemet, az 1770-es évek végétől egyre gyakrabban nyilatkoznak elismeréssel a polgári Anglia viszonyairól. RÁT Mátyás, a *Magyar Hírmondó* szerkesztője magyarul is, annak ellenére, hogy rokonszenve fokozatosan az amerikai fölkelők felé fordul; pl. *Magyar Hírmondó* 1780. 5. sz. 35. lap, jegyz. és 1782. 87. sz. 689—692. lap.

⁵ A megjelenés helyére és a nyomdára lásd Kazinczy kézírását a Sárospataki Nagykönyvtár példányán, id. HARSÁNYI István: *XVIII. századi nyomtatványok eddig ismeretlen szerzői*, MKsz 1939. 187. lap.

⁶ BALLAGI Géza: *A politikai irodalom Magyarországon 1825-ig*, Bp. 1888. 525—528. lap.

⁷ SZINNYEI szerint (a *Conspectus*nak?) magyar és német nyelvű kiadása is van. Mivel utóbbit „Srogh” Sámuellel hozza összefüggésbe, nyilván Aranka György röpiratának hivatkozott német nyelvű fordítására gondol.

⁸ *Institutiones Statisticae, quas praelegente . . . Adalberto Barics . . . in . . . Universitate Pestiensis . . . 1795. Quart. Lat. 2436.*

⁹ HARSÁNYI István hiv. m. 188. lap és KÓSA János: *Török Lajos irodalmi munkásságához*, ItK 1948. 46. lap.

¹⁰ *Nova Memoria Hungarorum . . .*, Pest 1792. 292—293., ill. 762—764. lap.

¹¹ *Historia critica Regum Hungariae . . .* tom. XXII. ord. XLI. Buda, 1802. 558. lap.

¹² *Historia Academiae Scientiarum Pazmaniae . . .* Buda, 1835. 141. lap.

¹³ *Index alter librorum bibliothecae Hungariae Francisci com. Széchényi, in scientiarum ordinis*, Pest, 1800. 359. lap.

¹⁴ *Bibliotheca Antiquaria rerum Hungaricarum Francisci Kazinczy Bibliothecae Collegii Reformat. Sárospatakiensis illata*, 1807. 233 lap. A Sárospataki Nagykönyvtár kézírattára 662. sz. Id. HARSÁNYI i. m. 187. lap.

apósa szerepel, csakúgy, mint a Kassán megjelent első kiadás — azaz voltaképpen a *Conspectus* — címlapján, szintén a költő kézírásával. Kósa János később olyan bizonyítékot talált Török Lajos szerzőségére, legalábbis a *Conspectust* illetően, ami eloszlatta, mint írja, a szakkörök kételkedését azzal kapcsolatban, amit Harsányi — a *Dissertatio* szerzőségéről állapított meg. Kósa fölmuszárolta, hogy a Kazinczy *Orpheus*-ában¹⁵ *Anglia és Magyar Ország igazgatások formájának elő-adása* címmel megjelent cikk a *Conspectus* fordítása,¹⁶ a Gróf . . . . . j . . .” szignó pedig gróf Török Lajusként oldható föl.¹⁷

Barcza József Kazinczy bejegyzéseiből a föntieket azzal egészítette ki, hogy Török német szövegét „prof. Zinner” fordította latinra.¹⁸ A látszólag mellékes adalék azok aggályait is eloszlatná, akik ismerik a Teleki Könyvtár közel egykorú nyomtatott katalógusának adatát, miszerint a *De potestate exsequente Regis Angliae* szerzője „Prof. Zinner (János)”.¹⁹ Utalhatna a lajstrom a lajstrom a latin szövegváltozat elkészítésére, s megerősíthetné Kazinczy bejegyzését, ha egy sor formai és tartalmi mozzanat nem vallana — szemben az immár száz éve magától értetődő megközelítéssel — a két röpiratnál két szerzőre. Ha pedig két szerzővel van dolgunk, az egyiket, éppen a forrásadatok alapján, mindenekelőtt Zinnerben kell keresnünk.

Az elfogulatlan szemlélőben adatok hiányában is fölmerül a kérdés: ha a két röpirat szerzője azonos, mondanivalóját — amennyiben ez a két írás esetében egyáltalán összeegyeztethető — miért nem egy műben adta elő. S ha valami okból mégis két fogalmazvány készült, azok tipográfiailag miért különülnek el olyan élesen az igényesen szedett és nyomott, szinte bibliofil kiadványnak tekinthető kassai első kiadásban? A valóságban a két röpirat színvonala is eltérő — bár a *Conspectus* magyar szövegváltozatára alkalmazott „gyarló” jelző talán túlzás²⁰ —, s mint előljáróban jeleztük, különböznek abban is, milyen következtetéseket kívánnak olvasóikkal levonatni. A *Conspectus* például, paradox módon, miközben a hasonlóságokat keresi, azt hangsúlyozza, hogy (az egykorú magyar szöveg megfogalmazásával élve) „a’ Diaeta az Angliai Parlamentumtól tetszetősen különbözik abban, hogy a’ Magyar Országi Paraszt-Népnek az Ország Gyűlésén Követtjei nintsenek, és ez az Ország Rendjei közzé nem is számláltatik . . .”²¹ Az „Angliai Lakosok” korlátozás nélkül szavalt személy- és vagyónbiztonságával a sarkalatos nemesi jogokat állítja — Werbőczy megfogalmazásában.²² „A’ Magyar Nemes a’ Hazának védelmén kívül semminémű szolgálatra nem köteles” (kiem. az eredetiben), olvassuk ugyanitt, noha a szerzőnek lehetnek kételyei a nemesi fölkelés harci értékét illetően,

¹⁵ 1790. I. 327–342. lap.

¹⁶ BALLAGI ismerte a — mint írja — „gyarló kis értekezés”-t, de az általa nagyra értékelt *Dissertatio* szuggesztíója alatt nem vette észre a *Conspectus*-szal való azonosságot. Mint mások, Ballagi is eleve abból indul ki, hogy a *Dissertatio* és a *Conspectus* azonos szerző műve, bár utóbbit alaposan megbírálja. I. m. 525–526. lap.

¹⁷ KÓSA i. m. 46–47. lap.

¹⁸ BARCZA József: *Kazinczy Ferenc első könyvtára Sárospatakon*. MKsz 1963. 92–93. lap.

¹⁹ *Bibliothecae Samuelis S. R. I. Com. Teleki de Szék, Pars Secunda*, Viennae, 1800. 159. lap. CONCHA futólag megemlíti a Teleki könyvtár lajstromának adatát, de — talán mert Zinner neve a múlt század végére már feledésbe merült — érdemben nem foglalkozik vele. I. m. 34. lap.

²⁰ Vö. 16. jegyz.

²¹ *Orpheus* 1790. I. 332–333. lap.

²² Uo. 339–341. lap.

ugyanis a „hadakozás módjának” megváltozása miatt tanácsosnak látná a svájci rendszert bevezetni, de nem a nemesi fölkelés népfölkeléssé szélesítésével, mint azt Concha Barits iránti méltánylatból sejteni engedti,²³ hanem a nemesség „esztendőnként egynehány hetet fegyver forgatásban” gyakoroltatásával.²⁴ A *Dissertatio*ból viszont többek között azt tudta meg az egykorú olvasó, hogy az angol parlament alsóházában nemcsak képviselve vannak a nemtelenek, hanem majorizálják azt. S ha meg is jegyzi a névtelen szerző, hogy a cenzus miatt és az alkalmasság kedvéért nem az eke szarvától vagy a kaptafától kerülnek az emberek a parlamentbe,²⁵ az legföljebb arra adott alkalmat a fogékony olvasónak, hogy elgondolkozzék a rendi privilégium és a vagyoni cenzus közötti elvi különbségen. (A *Dissertatio* . . . tartalmára még visszatérünk.)

Beilleszthetők-e a kérdéses írások Török Lajos életművébe, megmagyarázhatók-e annak a képnek az alapján, amely műveltségéről írásai és a kortársi emlékezések alapján az utókorban kialakult? Török Lajos, a grófi rangra emelt kormányzékai főtisztviselő fia, aki „Bécsben nagy társaságokban töltötte gyermeki éveit”,²⁶ sokfelé tájékozódó, sok minden iránt érdeklődő ember volt, műveltségében csaknem annyira franciás, mint németes. Két névvel jelzett, német nyelvű munkájának megjelenéséről tudunk. Az egyik, nyilván nem függetlenül tankerületi főigazgatói tiszttől, a gyermekneveléssel foglalkozik, a másik a gyógyítás „kozmológiai-fiziológiai-kémiai” alapokon nyugvó elméletét fejti ki.²⁷ (Mint ismeretes, Török többek között autodidakta kémikus — és alkímista volt.) Mivel a *Conspectus*-szal kapcsolatban Török szerzősége mellett nehezen kétségbe vonható érvek szólnak, műveinek sorát ki kell egészítenünk a magyar alkotmány- és jogfejlődés historizáló elemzésével. Ennek elvégzéséhez Török, mint legtöbb magasabb világi iskolázottsággal rendelkező kortársa, rendelkezett is kellő jogászai műveltséggel. A munka egyben érdekes adalékkal szolgál arra nézve, mint lett jozefinista tisztviselőből 1790-re a patrióta ellenzék programjának támogatójává.

Kósa János fölveti, ismerhette-e Török az angol viszonyokat angol nyelvtudás nélkül.²⁸ Helyesen jegyzi meg, hogy az angol alkotmány ismerete — s általában az „anglománia” — francia közvetítéssel jutott hazánkba,²⁹ és Angliával az is megismerkedhetett, aki nem tudott angolul.³⁰ Utal arra, hogy Kazinczy és köre érdeklődött az angol kultúra iránt, sőt elképzelhető, hogy Török Lajos még a *Conspectus* megírása előtt látta Kazinczynak egy kéziratban maradt fordítását, amely az angol parlament működését mutatta be.³¹ Török Lajos műveltsége tehát megmagyarázza a *Conspectust*, de nem a *Dissertatiót*. Utóbbit ugyanis (angol nyelvű mottója: The king can do no wrong) olyan ember

²³ CONCHA *i. m.* 37. lap.

²⁴ *Orpheus* 1790. I. 338. lap.

²⁵ *Dissertatio Statistica . . .* (Cassoviae) 14—15., ill. 12. lap jegyz.

²⁶ KAZINCZY Ferenc: *Pályám emlékezete*. K. F. Művei, Szépirodalmi, 1979. (Magyar Remekírók) 266. lap.

²⁷ SZINNYEI *i. m.*

²⁸ KÓSA *i. m.* 48—49. lap.

²⁹ ORSZÁGH László: „Anglománia” in *Hungary, 1780—1900*. The New Hungarian Quarterly 1981. 82. 168—179. lap.

³⁰ Vö.: ECKHARDT Sándor: *Az aradi közművelődési palota francia könyvei*, Arad, 1917.

³¹ KÓSA *i. m.* 47. lap, ill. HARSÁNYI István: *Kazinczy Ferenc eddig ismeretlen fordításai*. Irodalomtörténet, 1913. 287. lap. A Harsányi közölte adatokból különben kiderül, hogy a fordítás németből történt (*Monatsschrift*, Berlin, I. Th. 298. p.), így Török azt akár eredetiben is olvashatta.

írta, aki nemcsak hogy tud angolul, hanem az angol történelmet — eredeti források alapján is — tanári alapossággal tanulmányozta, s egészen apró részletekig ismeri.

Az idézett forrásokban egy helyütt fordítóként, máshol szerzőként megjelölt Zinner János — valóban tanár. Mint Franklinhoz intézett 1778. okt. 26-án kelt levelében maga írja, a „budai császári és királyi akadémia előjárója”,³² majd 1780-tól³³ valószínűleg haláláig a statisztika és az egyetemes történet professzora a kassai királyi akadémián.³⁴ Tudjuk, hogy élénken érdeklődött az angolszász világ, s különösen a születőben levő amerikai köztársaság iránt. Nevét a teljes feledésből a maga korában egyedülálló, az amerikai függetlenségi háború történetéből készített dokumentumgyűjteményének (*Merkwürdige Briefe und Schriften . . .*) újrafelfedezése emelte ki.³⁵

Zinnerről a lexikonok és a kézikönyvek mit sem tudnak. Származásához fogódzót kínál egy eddig kevés figyelemre méltatott írása, az *Empfindungen eines Schlaners über die abgeschafte Leibeingeschaft* (Wien, 1782) című röpirat. A cím Slanya (németül Schlan), egy régi csehországi városra utal. Slany polgárai kiváltságaiakat a fehérhegyi csatát követően (1623-ban) elvesztették, és „Leibeigene”-k lettek. A szerző a csehországi örökös jobbágyság történetéről és az eltörlésén érzett örömről következetesen többes szám első személyben ír, ami több stiláris fordulaton. Zinner minden valószínűség szerint csehországi — talán slany-i — születésű, plebejus származású, katolikus vallású és német anyanyelvű, aki bécsi egyetemi évek után, bírván Sonnenfels és Van Swieten bizalmát, Magyarországon kapott professzori állást.³⁶

Az *Empfindungen . . .* nem holmi udvarló írás, amint azt a címe után gondolnánk. II. József érdemeiről csak a bevezető és a befejező mondatokban esik szó. A füzet terjedelmű munka egy jól fölkészült tudós eredeti forrásokra épülő, helytörténeti elemekkel átszótt tanulmánya a cseh rendi állam összeomlásáról és az innen eredeztetett örökös jobbágyságról. Hasonló erényeket mutat két másik, Zinner nevével jegyzett értekezés. Az *Empfindungen über das Denkmal welches Peter dem I., Katharina die II. feyerlich errichtet hat* (Wien, 1783) tárgya Oroszország kiemelkedése a barbárságból I. Péter uralkodása idején, az Apo-

³² ZINNER levele: SPARKES, Jared: *The Works of Benjamin Franklin*, Boston, 1836. VIII. 303—304. lap, ill. magyarul: GÁL István: *Zinner János kassai professzor, Benjamin Franklin barátja és amerikai függetlenségi dokumentumgyűjteménye 1782-től*. Irodalmi Szemle (Pozsony) 1970. 10. sz. 938—942. lap.

³³ Kinevezéséről: *Magyar Hírmondó*, 1780. 80. sz. 649. lap.

³⁴ SCHWARTNER a *Statistik des Königreichs Ungern* második kiadásában (Ofen, 1811) a Grossing pamfletje ellen készült vitáit (Animadversiones . . . ill. Refutatio) szerzőjéről azt írja, hogy „. . . der verstorbene Prof. Joh. Zinner in Caschau soll es gewesen seyn” (Zweyter u. Drittel Th. 15. p.). Zinner tehát 1811-ben már nem élt, viszont akadémiai tanári állását valószínűleg haláláig megtartotta.

³⁵ *Merkwürdige Briefe und Schriften der berühmtesten Generale in Amerika, nebst derselben beygefügten Lebensbeschreibungen*. Augsburg, 1782. 352 lap. Először PIVÁNY Jenő említi RÁCZ RÓNAY Károly szóbeli közlése alapján: Magyar—amerikai történelmi kapcsolatok a Columbus előtti időktől az amerikai polgárháború befejezéséig, Bp. 1926; újabban GÁL István i. m. és uő.: *A Hungarian Contact of B. Franklin*, The New Hungarian Quarterly, 1974. 53. 158—162. lap.

³⁶ Igen jó bécsi kapcsolatait hangoztatja, és segítségét fölajánlja Franklinnak írott hiv. levelében is, GÁL i. m. 940. lap. Első ismert, nyomtatásban megjelent műve Sonnenfels Mária Terézia halálakor mondott gyászbeszédének latin fordítása: *Praelectio, quam . . . post mortem Mariae Theresiae primam habuit*. In latinum versa . . . a Joanne Zinner, Cassoviae, 1781. A *Magyar Hírmondó* idézett híradása szerint Cziner (sic!) világi pap.

logie Ludwigs des IV. (Wien, 1784) pedig Wittelsbach Lajos (ur. 1314—1348) erőfeszítéseit igazolja a pápaság világi hatalmi törekvéseivel szemben.

Nincs terünk a három értekezés, s velük az 1782-es *Merkwürdige Briefe und Schriften* . . . beható eszmetörténeti elemzésére. Miközben vázlatos képet alkotunk Zinner társadalomszemléletéről, a *Dissertation*val közös tartalmi és formai jegyeket keressük. S mivel, mint föltételezzük, Zinner nem magyarországi születésű, nem magyar anyanyelvű, ugyanakkor katolikus vallású, s így például a toleranciarendelet vagy a nyelvrendelet — közvetlenül — sem előnyösen, sem hátrányosan nem érintette, pályafutása és megnyilatkozásai kulcsot adhatnak a józsefi évtized reformjainak — és nem föltétlenül II. József személyének — elkötelezett nemzedék jobb megértéséhez.

Az *Empfindungen* . . . a rendi alkotmányos viszonyok fölszámolásáért, a valósi intolerancia dühöngéséért nem a hódolattal emlegetett Habsburg uralkodókat, hanem eszközeiket, a „hazát aláásó egykori kis despotákat”³⁷ teszi felelőssé, szemet hunyva az érdekezésség fölött, mely az ellenreformációban is élen járó nagybirtokosok és a Habsburg uralkodóház között többek között éppen a második jobbágyság rendszerének kiterjesztése alapján jött létre. (II. Ferdinánd a korábban privilegizált várost, Slanyt 1623. szept. 1-én Jaroslav Martinitznak zálogosította el.) Sajátos dialektikával az önkényt valamilyen módon ellenőrző vagy enyhítő rendi mozzanatokot — így a bécsi béke rendelkezéseit — az uralkodó érdeméért, s mintegy II. József uralkodása előzményeként értékeli. II. József voltaképpen az isteni igazság bajnoka, a jog helyreállítója. „A mai kormányzat — mint írja — komolyan meg van győződve arról, hogy népei boldog állapota nélkül saját boldogsága is lehetetlen”, de ebbe a boldog állapotba Zinner nyilvánvalóan a szabadság, az önkormányzat bizonyos elemeit is beleérti. Hiszen Slany lakói már bírták azokat, szabad királyi polgárokból lettek parasztok, „hátukon égető pálcákkal”.³⁸

Pusztán az *Empfindungen* . . . ismeretében Zinnernek II. Józseffel, a fölvilágosult monarchával kapcsolatos illúzióiról beszélnénk, kiegészítve egy utalással a rendi keretek között kialakult önkormányzati formák iránti megértését illetően. De 1782-ben, mint jeleztük, igaz, a birodalom határain kívül, egy olyan munkája is megjelent, amely a népképviselői elven fölépülő polgári köztársaságot népszerűsíti.³⁹ S ha a patrióta nemesi ellenzék hajlott is arra, hogy az amerikai kongresszust összetéve a magyar rendi országgyűléssel, Zinner aligha volt érdekelt ilyenfajta optikai csalódásban, tényleges ismereteit számításba sem véve. Mint Franklinnak címzett, már idézett levelében írja: „Én Önökre és az Önök köztársaságának minden vezetőjére úgy tekintek, mint angyalokra, akiket az ég küldött, hogy az emberiséget vezessék és vigasztalják.”⁴⁰

Szembetűnő — de nem elvi — a különbség a magántermészetű közlés, a dokumentumgyűjtemény és a névvel ellátott értekezések mondanivalója között. Ezek Zinnernek a népszuverenitásról vallott nézetei három szintjét, életműve három rétegét alkotják, és szerzőjük nagyfokú kompromisszumkészségéről, az adott hatalmi-politikai áramlatokhoz való alkotó alkalmazkodás képességéről tanúskodnak.

³⁷ *Empfindungen* . . . 56. lap.

³⁸ Uo. 56. és 58. lap.

³⁹ Részletesebben lásd *Az Amerika-motívum és a fölvilágosodás kori Magyarország* c. tanulmányt a *Századokban*. Előkészületben.

⁴⁰ Lásd 32. jegyz.

Nagyon jellemző éppen ebből a szempontból az *Apologie Ludwigs des IV.* Ebben a röpiratban II. József egyházpolitikai rendeleteihez IV. Lajos és XXII. János konfliktusában úgy keres világtörténeti előzményt és hátteret, hogy közben alkalmat talál a IV. Lajos védelmét élvező Paduai Marsilius *Defensor Pacis*ának, a népfelség elve korai megfogalmazásának tételes ismertetésére is, s miközben tekintélyes tényanyaggal támasztja alá a világi (császári) hatalom elsőbbségének államjogi vélelmét, nem mulasztja el érzékeltetni IV. Lajos győzelmében az öntudatra ébredő rendi erők szerepét sem.

Zinner tehát azok közé a „jozefinisták” közé tartozik, akik a harmadik rendből jöttek, de a reformot kezdettől szélesebben értelmezték az alávetettség egyenlőségénél. Nem lelkesedik a rendi intézmények és az alkotmányos biztosítékok fölszámolásáért, ellenkezőleg, azokban okkal vagy ok nélkül a népfelség elve korlátozott megvalósulását, illetve későbbi kibontakozásának lehetőségét látja. Ezért támogatja szinte egyidőben II. József rendeleteit, s veszi védelmébe a magyar alkotmányt. E kettősség, vagy inkább a mindenkori politikai realitásokhoz való alkalmazkodás véleményünk szerint a honorációrok e nemzedékének közös sajátja.

Schwartner Márton hivatkozott megjegyzése szerint⁴¹ Zinner írta a Franz Rudolf Grossing nevével megjelent, a magyar közjogot provokatív érveléssel támadó terjedelmes pamfletet (latinul: *Ius Publicum Hungariae . . .*, németül: *Ungarisches allgemeines Staats- und Regiments-Recht . . .*, mindkettő 1786-ban) pontról pontra megcáfoló vitairatot.⁴² Az eddig vázoltak alapján nem tűnik túlságosan merésznek, hogy Grossing bírálataát Zinner életművébe beillesztjük, mégsem hisszük, hogy az *Animadversiones . . .*, ill. *Refutatio* szerzője Zinner János. Schwartner értesülése — amennyiben alappal bír — inkább olyan típusú együttműködést takarhat, amilyen Török Lajossal a *Conspectus* esetében kialakult.⁴³

Annál könnyebb a *Dissertatio statistica de exsequente Regis Angliae* szerzői szándékát a vitathatatlan Zinner-művek (*Empfindungen, Apologie*) alapján értelmezni. Itt is megtaláljuk az ellentétes pólusok, a központi hatalom, az uralkodói akarat, valamint a képviselői intézmények egységét bonyolult, de nagy tárgyi tudásról tanúskodó érvelésben, az 1790-es év aktualitásaitól ihletve, de messzebbre mutató politikai eszmények szolgálatában. Olyan eszmények ezek, amelyek a *Merkwürdige Briefe . . .* csak meghirdetve objektív forrásközléseinek háttérében is fölsejlenek.

Az értekezésnek két rétege van. Föltételezhetjük, hogy a kortárs olvasók túlnyomó többsége csupán az elsőt fogta föl, amihez hozzájárult, hogy a szerző — akárcsak a névvel jelzett Zinner-tanulmányokban — a didaktikus céllal már az első lapon megfogalmazott alaptétel tartalmának teljes kibontásához

⁴¹ Lásd 33. jegyz.

⁴² *Animadversiones in ius publicum Hungariae a Franc. Rudolf Grossing editum*, 1786, ill. szó szerinti második kiadásában új cím alatt: *Refutatio iuris publici a Franc. Rud. Grossing editi* (Pestini, Budae ac Cassoviae) 1790.

⁴³ Hasonló együttműködés fölvehető a hagyományosan szintén BARITSnak tulajdonított, hely megjelölése nélkül, de minden jel szerint Kassán megjelent *Dissertatio statistica de Forma Legali Regiminis Hungariae* (1790) című röpirat esetében is, amely ugyan csak Grossing állításainak megcáfolását tűzi ki célul. (Bár a bevezető sorokban, talán szónoki fogásként azt mondja, mind ez ideig nem akadt, aki megvédte volna a rágalmótól a magyar törvényeket.) A szakirodalomban nincsen nyoma, hogy ez az írás is összeveti a magyar és az angol alkotmányt, a *Conspectus*nál talán magasabb színvonalon, viszont a nemesi adómentességet amannál is hangsúlyozottabban védelmezi.

sajátos dialektikával és nem kevés történelmi példával, a tanulmány második felében jut el. A király nem hibázhat, jelenti ki az idézett mottó. Ezután felsorolja az angol király előjogait, amelyek alapján azt hihetnénk — amint azt maga is megjegyzi —, az angol király hatalma akkora, hogy egyetlen egyeduralkodó sem kívánhat többet. De mert az anyagi eszközökkel a parlament rendelkezik, nem kell félni a hatalom zsarnoki elfajulásától. A hagyomány ereje akkora volt, hogy lényegében Ballagi, sőt a nála e tárgyban tájékozottabb Concha is — a *Conspectust* és a *Dissertationt* egy szerző műveként olvasva — e rétegnél megrekedt.

A második réteg mondanivalója mélyebb. A *Dissertatio* írója nemcsak hogy nem hasonlítja az angol alkotmányt a magyarhoz, de nem győzi hangsúlyozni előbbinek egyediségét, és minden (nyilván európai) alkotmánynál magasabb rendű voltát. Az angolok minden más népnél ismeretlen boldogságáról szólva elsőként a teljes személy- és vagyónbiztonságot emeli ki. A szerző ismeri a polgári tulajdonviszonyok lényegét, és a legteljesebb mértékben helyesli azokat. Ismételten leszögezi, hogy Anglia polgárai javaikat a legkorlátlanabban használhatják és élvezhetik. A tanulmány elmélyült olvasója megérthette, hogy Anglia parlamentje, melyet a rendi hovatarozástól meg nem osztott, de érdekei érvényesítésére pártokba tömörülő nép választott képviselői alkotnak, nem „korlátozza” az uralkodó hatalmát (a középkori rendi jellegű korlátozásra a szerző világos és megkülönböztető utalást tesz), hanem maga a hatalom forrása. A király „nem hibázhat”, mert a törvény nem vonhatja felelősségre — annál inkább tanácsosait és a végrehajtó apparátus tisztségviselőit —, de azért sem, mert nincsen saját akarata, amit tesz, azt a polgári parlament akaratából teszi. A hatalomnak jelképe és nem birtokosa. Mindezt jól szemlélteti az idézett koronázási eskü.

Az elmondottak egyértelművé teszik: formai okok mellett a tartalom alapján is kizárható, hogy a *Conspectus* és a *Dissertatio* egy szerző műve lenne. Előbbi a nemesi patrióta ellenzék jellegzetes megnyilatkozása, utóbbi a hazai politikai gondolkodás XVIII. század végi szintjét messze meghaladja. Mint Hajnóczy magyar problematikájú, a magyar eszmetörténetben összehasonlíthatatlanul nagyobb jelentőségű egyik-másik munkája, így a *Dissertatio* ismeretanyagának politikai programba fogalmazása is — meglehetősen, más forrásból — az 1830-as évektől kap aktualitást.

Az új jelentőséget nyert idézett forrásadat,⁴⁴ de még inkább Zinner János érdeklődése, műveltsége, valamint névvel jelzett írásai és a *Dissertatio* szerkezetének, az érvelés módjának közeli rokonsága alapján bizvást kijelenthetjük, hogy ő a szerzője az angol alkotmányt először bemutató hazai tanulmánynak.⁴⁵ Életszerű hipotézist alkothatunk arról is, hogyan született a *Dissertatio* megírásának ötlete. A már egy évtizede Kassán működő Zinner, aki Török ismeretségi vagy éppen baráti köréhez tartozhatott, fölkérést kapott Török németül fogalmazott írásának latinra ültetésére. (Az 1790-es év légkörében politikai jelentéssel bírhatott pusztán az a tény, hogy egy munka először németül, latinul vagy magyarul lát napvilágot.) Zinner a fordítást megcsinálta, de mint a tárgykör avatott szakértője, részben a korforduló által újonnan fölvetett kérdésektől is

⁴⁴ Lásd 19. jegyz.

⁴⁵ BENDA Kálmán fölismeri a motívum eszmetörténeti jelentőségét, de — az irodalom alapján joggal — Török Lajost dicséri meg érte: „... Török Lajos gróf ... az alkotmányos monarchia megvalósításához szükséges változtatásokat részletezte ...” (*Magyarország története* 5/1. 45. lap).

inspirálva, előbb talán csak kiegészítő magyarázatnak szánva, majd önálló tanulmányá kerekítve az angol alkotmánynak a kor színvonalán álló elemzését is elvégezte, és a *Conspectus*-szal együtt, nyilván Török egyetértésével megjelentette. A második kiadásban már a tartalmában általánosabb (és fajsúlyosabb) *Dissertatio* állt elől, s a *Conspectus* függelékként szerepelt.

ZÁVODSZKY, GÉZA

János Zinner, der als erster in Ungarn die englische Konstitution bekannt machte

Seit Ende des 18. Jahrhunderts und auch noch im Laufe des 19. Jahrhunderts machten mehrere ungarländische Verfasser einen Vergleich zwischen der englischen und der ungarischen Konstitution. Der Bekannteste von ihnen war György Aranka, dessen Flugschrift 1790 ungarisch und deutsch erschien. (*Vergleichung zwischen Engellands und Ungarns Regierungsform.*) Dieses Werk wurde von einer lateinsprachigen Flugschrift (*Conspectus regiminis formae regnorum Angliae et Hungariae, 1790*) inspiriert. Im demselben Heft befindet sich auch eine andere Abhandlung, unter dem Titel: *Dissertatio statistica de potestate exsequente Regis Angliae*. Diese letztere macht keinen Hinweis auf die ungarische Verhältnisse, sie stellt aber England als ein nachahmenswertes Beispiel dar. In Bezug auf den Verfasser dieser anonymen Werke waren verschiedene Voraussetzungen: so wurden die Namen von Adalbert Barits und des Grafen Lajos Török erwähnt. Der vorliegenden Abhandlung nach können die Verfasser der zwei Flugschriften nicht identisch sein. Der *Conspectus* wurde von Lajos Török geschrieben, der Verfasser der *Dissertatio* war aber János Zinner. Zinner, der seit 1780 Professor der Statistik und der Geschichte an der Königlischen Akademie von Kaschau war, nahm eine lebhaftes Interesse an der englischen Welt, und besonders an der jungen amerikanischen Republik, er veröffentlichte 1782 eine Dokumentensammlung aus der Geschichte des Unabhängigkeitskrieges (*Merkwürdige Briefe und Schriften der berühmtesten Generäle in Amerika . . . Augsburg, 1782.*) Auf Grund der Analyse der anderen Werke Zinner's kann es bestimmt festgestellt werden, dass er gewiss der Verfasser der *Dissertatio* sein konnte.